

Palvelussuhteiden pelisäännöt tutkijakouluissa

Esa Eriksson ja Petri Toiviainen

Professori Matti Virén otti voimakkaasti kantaa tutkijakoulujen rooliin ja aivan erityisesti tutkijakoulutettavien palvelussuhteiden ehtoihin (*Tieteessä tapahtuu* 5/2007). Virénin näkemykset tutkijakoulujen asemaan ja rakenteeseen liittyvistä ongelmista ovat pääosin oikeaan osuneita. Myös akavalaiset liitot ovat esittäneet useaan otteeseen huolensa korkeakoulusektorin riittävästä rahoituksesta ja korkeakoulujärjestelmän nykytilasta. Tutkijakoulutettavat eivät voi kuitenkaan joutua nykyisessä tilanteessa sijaiskärsijöiksi, ja tästä syystä on välttämätöntä, että heidän palvelussuhteidensa ehdot ovat kaikissa tilanteissa lainmukaisella tasolla. Professori Virénin näkemykset määräaikaisten palvelussuhteiden käytöstä ovat huolestuttavia, minkä vuoksi on jälleen tarpeen kerrata määräaikaaisuusien lainsäädännöllisiä perusteita.

Sekä työsuhteissa että virkasuhteissa lähtökohdina ovat toistaiseksi voimassa olevat palvelussuhteet. Määräaikaisen palvelussuhteen käyttö edellyttää aina lakiin nojautuvaa perusteltua syytä. Tämä seikka on tuotu selkeästi esiin sekä työsopimuslain (55/2001) 1 luvun 3§:ssä että valtion virkamieslain (750/1994) 9§:ssä. Määräaikaisten palvelussuhteiden käyttö on mahdollista, jos se

on työnantajan toiminnan ja teetetävien töiden kannalta perusteltua ja jos tarkoituksena ei ole kiertää työntekijän palvelussuhdeturvaa koskevia säädöksiä.

Tyypillisin ja samalla eniten tulkintavaikeuksia aiheuttava määräaikaisten palvelussuhteiden peruste on työn luonne määräaikaisena. Määräaikaisuus on mahdollinen tällä perusteella, mikäli kyse on jonkin määrätyn työn tai työkokonaisuuden tekemisestä tai sellaisesta lyhytaikaisesta määrätystä työstä, jota työnantaja ei teetä pysyvästi. Mikäli työtehtävät ovat sen sijaan vakinainen osa työnantajan toimintaa, ei määräaikaaisuutta voida perustella työn luonteella. Ulkopuolinen rahoitus ei voi yksinään olla peruste määräaikaiselle palvelussuhteelle, vaan arvioinnissa lähdetään aina palvelussuhteesta tehtävän työn luonteesta.

Tutkijakoulujen tapauksessa tutkijakoulutettavien tärkeimpänä työtehtävänä on laatia väitöskirja tutkijakoulun tutkimusalalta. Toiminnan rahoitus perustuu puolestaan opetusministeriön myöntämiin määrärahoihin. Ministeriö on myöntänyt vuodesta 1995 toimintamäärärahaa tutkijaopiskelijoiden täysipäiväiseen, pääsääntöisesti nelivuotiseen koulutukseen. Kyseessä on siis määräaikainen työkokonaisuus (väitöskirjan

laatiminen), joten määräaikaisen työ- tai virkasuhteen käyttö on täten sinänsä lainmukaista.

Oikeudellisena avainkysymyksenä on tässä tapauksessa se, voiko tutkijakoulu lainmukaisesti pilkkoa sinänsä lakiin perustuvan määräaikaisen palvelussuhteen työn kestoa lyhempiin osiin. Tähän seikkaan on vastattava kieltävästi. Sekä työsopimuslaki että valtion virkamieslaki edellyttävät, että toisiaan seuraaville määräaikaisille palvelussuhteille on olemassa perusteltu syy. Työnantajan tarve työntekijän työsuorituksen määräjain tapahtuvaan arviointiin, eli niin sanottu ”jatkettu koeaika”, ei ole tällainen peruste eikä ylipäänsä lainmukainen lähtökohta määräaikaiselle palvelussuhteelle. Tästä syystä neljän vuoden ajan kestävä määräaikaista työkokonaisuutta ei voi pilkkoa pienempiin osiin. Kyseinen seikka on tuotu esiin myös valtion työmarkkinalaitoksen määräaikaisia palvelussuhteita koskevassa ohjeessa (VM 48/321/2003), jonka kohdassa 1.1.1. todetaan että ”nimittäminen määräjajaksi tulee tehdä koko projektin tms. työn luonteen perusteen ajaksi, eikä sitä tule perusteetta jaksottaa esimerkiksi vuodeksi kerrallaan tarkoitukseen saatavan rahoituksen mukaan”. Kyseinen kohta koskee määräaikaisia virkasuhteita, mutta soveltuu täysimääräisesti myös määräaikaisiin työsuhteisiin.

Tutkijakoulutettavien edellytykset ja kyky oppialan tieteellisen tutkimuksen tekemiseen tulee selvittää ensi sijassa rekrytointivaiheessa. Tällöin tutkijakoululla on täysi oikeus edellyttää hakijoilta, että nämä pystyvät jo hakemusvaiheessa osoittamaan, että heillä on riittävät edellytykset tutkimustyön tekemiseen ja sen loppuun saattamiseen. Rekrytointivaiheessa tulee siis varmistaa, että parhaat hakijat valikoituvat tutkijakoulutettaviksi.

Palvelussuhteen alussa on myös mahdollista käyttää koeaikaa, joka on työsuhteissa enintään neljä kuukautta ja virkasuhteissa enintään kuusi kuukautta. Koeajan kuluessa palvelussuhde voidaan puolin ja toisin päättää välittömästi ilman lakiin perustuvaa irtisanomisperustetta. Koeaikapurku ei saa kuitenkaan perustua epäasiallisiin syihin (esim. työntekijän sukupuoli, ikä, kansallisuus tai etninen tausta, mielipide tai vakaumus, sukupuolinen suuntautuminen, kieli). Rekrytointivaiheen jälkeenkin työnantajalla on siis koeajan puitteissa täysi mahdollisuus arvioida tutkijakoulutettavan soveltuvuutta tutkimustyöhön ja tarvittaessa päättää palvelussuhde, mikäli tutkimustyön tekemiseen ei ole objektiivisia edellytyksiä.

Määräaikainen virkasuhde on myös irtisanotavissa kesken määräjajan lain mukaisilla perusteilla, ja myös määräaikaisessa työsopimuksessa on mahdollista sopia irtisanomisehdosta. Pitkähköissä määräaikaisissa työsopimuksissa irtisanomisesta sopiminen on molempien osapuolten etu. Mikäli työntekijä syyllistyy irtisanomisvaraisessa määräaikaisessa palvelussuhteessa velvoitteidensa vakaviin rikkomuksiin ja laiminlyönteihin (esimerkiksi työtehtävien jatkuva laiminlyönti tai tutkijakoulun pelisääntöjen vakava rikkominen), voidaan hänet irtisanoa.

Tutkijakoulu voi edellä todetulla tavalla täysin lainmukaisilla tavoilla varmistaa tutkijakoulutettavien laadukkaan työsuorituksen. Professori Virénin esittämä huoli tutkijakouluista eräänlaisina suojatyöpaikkoina on siksi täysin vailla pohjaa. Hänen kirjoituksesta ilmenevä käsitys siitä, että tutkijakoulutettavien laadukas työsuoritus, ja työsuoritus ylipäänsä, voidaan varmistaa ainoastaan sanktioiden uhalla (tässä tapauksessa siis jatkuva pelko palvelussuhteen äkillisestä päättymisestä) on hämmentävä. Laadukasta tutkimusta voi syntyä ainoastaan sellaisissa olosuhteissa, joissa tutkijakoulutettava voi täysipainoisesti paneutua tutkimustyön suorittamiseen, ja jossa hänen ei tarvitse jatkuvasti selvittää palvelussuhteensa oikeudellista perustaa ja toisaalta pelätä palvelussuhteen äkinäistä ja yllättävää päättymistä.

On syytä korostaa, että akavalaiset liitot eivät ole suinkaan tunkeutumassa yliopistojen toimialalle suorittamaan tutkimustyön tieteellistä arviointia. Virénin mainitsemassa Turun yliopiston tutkijakoulun tapauksessa asiaan puuttuneet liitot eivät missään vaiheessa puuttuneet itse tutkimustyön arviointiin vaan yksinomaan tutkijakoulutettavien palvelussuhteiden lainmukaisuuteen. Mikäli professori Virénin ajattelutapaa seurattaisiin yleisesti, eivät liitot voisi puuttua ylipäänsä millään yhteiskunnan sektorilla toimivien jäsentensä palvelussuhteisiin. Korkeakoulusektori ei ole muusta yhteiskunnasta erillinen osa-alue, vaan myös siellä on noudatettava palvelussuhteiden yleisiä pelisääntöjä. Virénin kannanotto osoittaa, että tällä sektorilla on vielä huomattavasti työsarkaa.

Esa Eriksson on Suomen Lakimiesliiton asiamies ja Petri Toiviainen työskentelee Suomen Valtiotieteilijöiden Liiton lakimiehenä.